

ADABIYOTSHUNOSLIKIDA RAMZ TADQIQI

Norova Mexri Baxtiyorovna

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

m.b.norova@buxdu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada jahon va o'zbek adabiyotshosligidagi ramzga bo'lgan qarashlar, ramz-simvolning lug'atlardagi turli tar'riflari, simvolizm va simvol o'rtasiga o'xshashliklar va farqlar, adabiyot va san'atda ramzning bir necha bosib o'tgan bosqichlari, ramzning bir necha ko'rinishlari haqida ma'lumotlar berilgan. Ramziy tahlil uchun ranglar, predmetlar, narsalar, flora va fauna dunyosi tanlandi.

Kalit so'zlar: ramz, ramziy tahlil, ramz ta'riflari, ramz turlari, ramz bosqichlari, ramz ko'rinishlari.

Adabiyotshunoslikda simvolizm va simvol termin sifatida farqlanadi. Simvolizm adabiy oqim nomini bildirsa, simvol poetik ko'chim sifatida talqin etiladi. Ayni choqda, bu tushunchalar bir-birini taqozo etadi. Chunki simvolizm asosida simvol yotadi. Ingliz olimi **Tochukwu Ezebunining** yozishicha: "She'riyatdagi simvolizm shoirlar tomonidan o'zlarining tom ma'nosidan tashqari ahamiyat kasb etuvchi predmetlar, harakatlar yoki tushunchalar bo'lgan timsollar yordamida chuqurroq ma'nolarni yetkazish va his-tuygularni uyg'otish uchun qo'llaniladigan adabiy uslubdir" .[8] Demak, ramzlar ko'pincha mavhum g'oyalar, his-tuyg'ular yoki mavzularni ifodalaydi, she'rdagi ma'no serqatlamligini ta'minlaydi. Ko'p qatlamli adabiyot yaratishga imkoniyat beradi.

Ramz-simvol ta'rifi bilan bog'liq turli lug'atlarni kuzatganimizda, quyidagi talqinlarga duch keldik. Ramzning lug'aviy ma'nosi Meriam-Webster lug'atida shunday izohlangan: "Ramz – (lotincha symbolum, so'ng yunoncha symbolon) belgi, ramz; yunoncha symbolon, so'zma-so'z, uning ikkinchi yarmini solishtirish yo'li bilan

tasdiqlangan o'ziga xoslik belgisidir". Zero, ramzda solishtirish, qiyos orqali obraz yaratiladi.

Asosiy qism. Badiiy ijodda ramz: "uch xil shaklda ifodalanadi: asar qahramonlari, predmetlari yoki hodisalari orqali" ifodalanadi.[9]

"Ramzning ma'nolari: 1. Boshqa narsa uchun ishlatiladigan yoki ifodalovchi sifatida qaraladigan narsa; biror narsani, ko'pincha ahamiyatsiz narsani ifodalovchi moddiy obyekt; emblema yoki belgi. 2. Biror narsani belgilash uchun ishlatiladigan harf, raqam yoki boshqa belgi yoki harflar birikmasi yoki shunga o'xshash narsalar. 3. O'zaro bog'langan ma'nolar majmuasiga ega bo'lgan va ramziy ma'nodan ajraladigan, timsollangan narsaning bir qismi bo'lgan va o'zining normal vazifasini bajaruvchi sifatida qabul qilinadigan so'z, ibora, tasvir yoki shunga o'xshash narsalar ramzlashtirilgan narsani ifodalaydi. Odatda o'z ma'nosini asosan u paydo bo'lgan tuzilishdan kelib chiqadi va odatda belgidan ajralib turadi" deb Collins lug'atida berilgan. Bu fikr ramzning belgi asosida shakllanganligini asoslab turadi. Haqiqatan, ikki narsa yoki tushuncha o'zaro bog'langan ma'nolar bilan bog'lanadi. Aytaylik, she'riyatda qush erkinlik ramzi hisoblanadi. Shu jihatdan qushning havolarda bemalol qanot qoqishi erkinlik bilan aloqador. Boshqa "Meriam-Webster" lug'atida "ongdagi biror mavhum narsani ifodalovchi obyekt yoki harakatni ifodalash" ramz deb yuritiladi. Binobarin, simvol ongdagi mavhum tushunchaning obrazli ifodasidir. "Simvolizm – bu shaxs, obyekt yoki g'oya yordamida bir narsani boshqa narsa uchun ifodalash" deb "The writers" lug'atida berilgan dir. Adabiyotda simvolizm oqimi bo'lib, buning asosiy talabi – hayotni, undagi insonni tasvirlashda faqat ramzlarga tayanishdir. Ramz esa umuman, badiiy adabiyotga xosdir. Shu ma'noda Wikipediada: "Ramz – bu o'zidan boshqa narsani anglatuvchi obyekt, harakat yoki g'oya, ko'pincha mavhumroq xususiyatga ega". Demak, ramz uchun ranglar, predmetlar, narsalar, flora va fauna dunyosi tanlanadi. Tanlangan obyekt asosida ifodalangan ko'chma – timsoliy ma'no aniqlanadi. "Oq kaptarni ko'rganingizda xayolingizga nima keladi? Bu shunchaki qushmi yoki balki tinchlik va erkinlik belgisimi? Ba'zi obyektlar, so'zlar yoki tushunchalar muayyan assotsiatsiyalarni

keltirib chiqaradi. Ular biz tushuna oladigan qo‘shimcha ma’noga ega. Bunday narsalar ramzlar deb ataladi”. Oq kaptar bunda obyekt bo‘lib, u tinchlik, erkinlik tushunchasiga muvofiq keladi. Ya’ni oq kaptar va tinchlik tushunchalari o‘zaro bog‘langan. “Ramz – bu to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki bilvosita boshqa narsani ifodalovchi har qanday narsa. San’at va adabiyotda ramz ko‘pincha obyekt orqali uzatiladigan mavhum g‘oyani bildirib keladi. Bu o‘simlik, bino, hayvon yoki hatto odam bo‘lishi mumkin. Masalan, qizil atirgul sevgi, qarg‘a esa o‘lim va halokat ramzidir”. Ko‘rinadiki, ramz uchun har qanday narsa tanlanishi mumkin. U o‘simlik, hayvon, odam, bino bo‘lishi mumkin. Tanlangan obyekt mohiyatidan kelib chiqib uning ramziy ma’nosi aniqlanadi. Ko‘z oldimizda o‘sha obyekt turli assotsiatsiyalarni uyg‘otadi. Adabiyotdagi ramz ham shunga uyg‘unlanadiki, ramz uchun har qanday narsa tanlanishi mumkin. U o‘simlik, hayvon, odam, bino bo‘lishi mumkin. Tanlangan obyekt mohiyatidan kelib chiqib uning ramziy ma’nosi aniqlanadi. Ko‘z oldimizda o‘sha obyekt turli assotsiatsiyalarni uyg‘otadi. Adabiyotdagi ramz ham shunga uyg‘un: “Adabiyotdagi ramz – bu o‘quvchilarga, kitobxonlarga voqeani yaxshiroq tushunishga yordam beradigan to‘g‘ridan-to‘g‘ri va ko‘chma ma’noga ega tushunchadir. Ushbu adabiy qurilma o‘quvchilar e’tiborini xabarga qaratish uchun muallif matnda ishlatadigan so‘z, obyektidir”.[2] Demak, badiiy ijoddagi ramz ifoda etilgan poetik fikrni tushunishga yordam beradi. Masalan, V.X.Devisning “Yomg‘ir” she’rida yomg‘irdan ijtimoiy tabaqalanishning poetik ramzi sifatida foydalanadi. Ya’ni yomg‘ir birinchi navbatda yuqori barglarga tushadi, so‘ngra tomchilar pastga tushadi. Bu shuni anglatadiki, yuqori sinf ko‘proq foyda oladi, quyi sinf esa kamroq oladi.

Rus olimasi N.I.Snejko ramzga quyidagicha ta’rif beradi: “Ramz ko‘p o‘lchovli tushuncha bo‘lib, har bir bilim sohasi o‘rganish obyektini asosida o‘z ma’nosini ochib beradi”. Bu fikr faqat ramzning adabiyotga emas, balki turli sohalarda qo‘llanilishini ko‘rsatadi. O‘lia fikrini davom ettirib, yozadi: “Ramz she’riyatida umumiy, milliy o‘ziga xos, maxsus xususiyatlarni aniqlashda mazmun tahlili usuli, bunda eng ko‘p uchraydigan birliklar alohida ajratiladi va mahsuldor hisoblanadi. Ular she’riy matnning ramziy makonini tartibga solib, timsol hosil qiluvchidek tuyuladi. Ular har xil tabiatga ega.

Dunyo rasmining koordinatalari sifatida tushuniladigan makon va vaqtni dunyoning fizik tasviri tushunchalariga asoslanib, ekzistensial deb atash mumkin". [2] Haqiqatdan, ramzlar milliy va umuminsoniy mazmunga ega bo'ladi. San'at va adabiyotda universal, madaniy, shaxsiy, allegorik, arxetipal, kontekstual, siyosiy-ijtimoiy, tabiat va atrof-muhit ramzlari ajratiladi. She'riyatda ham bu kabi ramzlar qo'llanilgani kuzatiladi. She'riyatdagi ramziylik bir qancha muhim vazifalarni bajarib, she'riy tajribani boyitib, shoirlarga tom ma'nodan tashqarida chuqurroq ma'no va tuyg'ularni yetkazish imkonini beradi. Shu jihatdan quyidagilarni ko'rsatish mumkin: 1. Simvollar shoirlarga mavhum va murakkab g'oyalarni ta'sirchan tarzda yetkazish imkonini beradi. Ramzlardan foydalangan holda shoirlar to'g'ridan-to'g'ri ifodalash qiyin bo'lishi mumkin bo'lgan his-tuyg'ularni, tushunchalarni va mavzularni yoritib beradilar. 2. Ramzlar she'rga chuqurlik va ma'no qatlamlarini qo'shib, uni oddiy tavsif yoki hikoyadan o'quvchilarni intellektual va hissiy darajada jalb qiladigan ko'p o'lchovli asarga aylantiradi. 3. Ramzlar kuchli his-tuyg'ularni va yorqin tasvirlarni uyg'otish kuchiga ega. Ular o'quvchilarda assotsiatsiyalar va xotiralarni uyg'otib, she'r bilan yanada chuqurroq va shaxsiy aloqani yaratishi mumkin. 4. Ba'zi ramzlar universal ma'nolarga ega va turli madaniyatlarda tan olinadi. Bu ramzlar shoirlarga turli millatdagi odamlar bilan rezonanslashadigan mavzular va g'oyalarni o'rganishga yordam beradi, umumiy insoniy tajriba tuyg'usini yaratadi. 5. Ramzlar she'riyatga noaniqlik va sirlilikni yuzaga keltiradi. Bu esa o'quvchilarga ma'noning turli qatlamlarini topish va har bir o'qishda yangi tushunchalarni kashf qilish uchun joy qoldiradi. 6. Ramzlardan mohirona foydalanish she'riyatning estetik ta'sirchanligini oshiradi. 7. Shoirning kechinmalari va his-tuyg'ularini obrazli ifoda etish imkonini beradi. 8. She'riyatdagi siyosiy-ijtimoiy belgilar jamiyat normalarini tanqid qilish, norozilikni ifodalash yoki ijtimoiy o'zgarishlarni himoya qilish uchun ishlatilishi mumkin. 9. Ramzlar she'rlarda takrorlanishi mumkin. Ular asardagi yaxlitlikni ta'minlaydi.

Xulosa. Demak, adabiyotda ramz o'ziga xos poetik vosita sifatida poetik fikrni obrazli, emotsional-ekspressif ifodalash vazifasini bajarib keladi. She'riyatda ramzlar

muhim o'rin tutadi. Ular orqali ifoda etilgan fikr chuqur mazmun va falsafiy mohiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR:

1. Минцк З.Г. *Поэтика русского символизма. «Искусство СПб»-Санкт-Петербург 2004, стр.55*

2. Снежко Н.И. *Символы-концепты в пространстве поэтического текста: Системообразующий аспект. Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук.- Краснодар 2006,стр 37.*

3. Blok, Alexander. *The twelve. (Translated by Jon Stallworthy and Peter France) RuVerses. Retrieved 24 August 2023.*

4. Sodikova D. T. *Glimpses to feminine literature during the dynasty of Bukhara emirate: all about a poetess muslikhabegim miskin and her literary heritage //актуальные проблемы тюркологии: Россия и тюрко-мусульманский мир. – 2021. – Стр. 174-176.*

5. Yoriyevna U. N. *THE ORIGINALITY AND GENESIS OF ANIMAL SYMBOLISM IN POETRY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – T. 18. – P. 20-23.*

6. <https://custom-writing.org/>

7. <https://poemcollections.com.ng/>

8. [Tochukwu Ezebube.](#) *Symbolism in poetry*

9. <https://www.supersummary.com>